

प्रत्ययः

प्रत्ययस्य परिभाषा — धातोः प्रातिपदिकस्य वा पश्चात् यस्य प्रयोगः क्रियते सः प्रत्ययः इति कथ्यते ।

प्रत्ययानां भेदाः — प्रत्ययानां मुख्यरूपेण त्रयो भेदाः सन्ति । ते क्रमशः इमे सन्ति-

(१) कृत् प्रत्ययाः (२) तद्वितप्रत्ययाः (३) स्त्रीप्रत्ययाः ।

१. कृत्-प्रत्ययाः — येषां प्रत्ययानां प्रयोगः धातोः (क्रियायाः) पश्चात् क्रियते ते कृत् प्रत्ययाः कथ्यन्ते । यथा—

कृ+तव्यत्= कर्तव्यम्

पठ्+अनीयर्= पठनीयम्

२. तद्वितप्रत्ययाः — येषां प्रत्ययानां प्रयोगः संज्ञासर्वनामादिशब्दानां पश्चात् क्रियते ते तद्वितप्रत्ययाः कथ्यन्ते । यथा—

शिव+अण्	=	शैवः
उपगु+अण्	=	ओौपगवः
दशरथ+इन्	=	दाशरथिः
धन+मतुप्	=	धनवान्

३. स्त्रीप्रत्ययाः — येषां प्रत्ययानां प्रयोगः पुँलिङ्गशब्दान् स्त्रीलिङ्गे परिवर्तयितुं क्रियते ते स्त्रीप्रत्ययाः कथ्यन्ते । यथा—

कुमार+डीप्	=	कुमारी
अज+टाप्	=	अजा

१. कृत्-प्रत्ययाः

(१) शतृप्रत्ययः

वर्तमानकालार्थे अर्थात् गच्छन् (जाते हुए), लिखन् (लिखते हुए) इत्यस्मिन् अर्थे परस्मैपदिधातुभ्यः शतृप्रत्ययः भवति । अस्य ‘अत्’ भागः अवशिष्यते; शकारस्य ऋकारस्य च लोपः भवति । शतृप्रत्ययान्तस्य शब्दस्य प्रयोगः विशेषणवत् भवति । अस्य रूपाणि पुँलिङ्गे पठत्-वत्, स्त्रीलिङ्गे नदी-वत्, नपुंसकलिङ्गे च जगत्-वत् चलन्ति ।

शतृप्रत्ययान्त-शब्दाः

प्रकृतिः	प्रत्ययः	शब्दः	पुँलिङ्गः	स्त्रीलिङ्गः	नपुंसकलिङ्गः
पठ्	+ शतृ	= पठत्	पठन्	पठन्ती	पठत्
अस्	+ शतृ	= सत्	सन्	सती	सत्
लिख्	+ शतृ	= लिखत्	लिखन्	लिखन्ती	लिखत्
पच्	+ शतृ	= पचत्	पचन्	पचन्ती	पचत्
दृश्	+ शतृ	= पश्यत्	पश्यन्	पश्यन्ती	पश्यत्

गम्	+	शतृ	=	गच्छत्	गच्छन्	गच्छन्ती	गच्छत्
भू	+	शतृ	=	भवत्	भवन्	भवन्ती	भवत्
मिल्	+	शतृ	=	मिलत्	मिलन्	मिलन्ती	मिलत्
नी	+	शतृ	=	नयत्	नयन्	नयन्ती	नयत्
गण्	+	शतृ	=	गणयत्	गणयन्	गणयन्ती	गणयत्
चिन्त्	+	शतृ	=	चिन्तयत्	चिन्तयन्	चिन्तयन्ती	चिन्तयत्
ज्ञा	+	शतृ	=	जिज्ञात्	जिज्ञान्	जिज्ञान्ती	जिज्ञात्
दाण्	+	शतृ	=	यच्छत्	यच्छन्	यच्छन्ती	यच्छत्
नृत्	+	शतृ	=	नृत्यत्	नृत्यन्	नृत्यन्ती	नृत्यत्
पा	+	शतृ	=	पिबत्	पिबन्	पिबन्ती	पिबत्
प्रच्छ्	+	शतृ	=	पृच्छत्	पृच्छन्	पृच्छन्ती	पृच्छत्

(२) शानच् प्रत्ययः

वर्तमानकालार्थे आत्मनेपदिधातुभ्यः शानच् प्रत्ययः भवति । अस्य शकारस्य चकारस्य च लोपः भवति, ‘आन’ इति अवशिष्यते । शानच् प्रत्ययान्तस्य शब्दस्य प्रयोगः विशेषणवत् भवति । अस्य रूपाणि पुँलिङ्गे रामवत्, स्त्रीलिङ्गे रमावत्, नपुंसकलिङ्गे च फलवत् चलन्ति ।

शानच् प्रत्ययान्त-शब्दः

प्रकृतिः	+	प्रत्ययः	पुँलिङ्गः	स्त्रीलिङ्गः	नपुंसकलिङ्गः
सेव्	+	शानच्	सेवमानः	सेवमाना	सेवमानम्
पच्	+	शानच्	पचमानः	पचमाना	पचमानम्
मुद्	+	शानच्	मोदमानः	मोदमाना	मोदमानम्
विद्य	+	शानच्	विद्यमानः	विद्यमाना	विद्यमानम्
वृत्	+	शानच्	वर्तमानः	वर्तमाना	वर्तमानम्
कम्प्	+	शानच्	कम्पमानः	कम्पमाना	कम्पमानम्
भास्	+	शानच्	भासमानः	भासमाना	भासमानम्
मन्	+	शानच्	मन्यमानः	मन्यमाना	मन्यमानम्
मृ	+	शानच्	म्रियमाणः	म्रियमाणा	म्रियमाणम्
शुभ्	+	शानच्	शोभमानः	शोभमाना	शोभमानम्
कृ	+	शानच्	कुर्वाणः	कुर्वाणा	कुर्वाणम्
लभ्	+	शानच्	लभमानः	लभमाना	लभमानम्
व्यथ्	+	शानच्	व्यथमानः	व्यथमाना	व्यथमानम्
शङ्क्	+	शानच्	शंकमानः	शंकमाना	शंकमानम्

शिक्ष	+	शानच्	शिक्षमाणः	शिक्षमाणा	शिक्षमाणम्
धा	+	शानच्	दधानः	दधाना	दधानम्
ब्रू	+	शानच्	ब्रुवाणः	ब्रुवाणा	ब्रुवाणम्
यज्	+	शानच्	यजमानः	यजमाना	यजमानम्
शी	+	शानच्	शयानः	शयाना	शयानम्
दा	+	शानच्	ददानः	ददाना	ददानम्

(३) तव्यत्-प्रत्ययः

तव्यत् प्रत्ययस्य प्रयोगः हिन्दीभाषायाः ‘चाहिए’ अथवा ‘योग्य’ इत्यस्मिन् अर्थे भवति । अस्य ‘तव्य’ भागः अवशिष्यते, तकारस्य च लोपः भवति । अयं प्रत्ययः भाववाच्ये अथवा कर्मवाच्ये एव भवति । तव्यत्-प्रत्ययान्तशब्दानां रूपाणि पुँलिङ्गे रामवत्, स्त्रीलिङ्गे रमावत्, नपुंसकलिङ्गे च फलवत् चलन्ति ।

तव्यत्-प्रत्ययान्तशब्दाः

धातुः	+	प्रत्ययः	पुँलिङ्गः	स्त्रीलिङ्गः	नपुंसकलिङ्गः
पद्	+	तव्यत्	पठितव्यः	पठितव्या	पठितव्यम्
एध्	+	तव्यत्	एधितव्यः	एधितव्या	एधितव्यम्
भू	+	तव्यत्	भवितव्यः	भवितव्या	भवितव्यम्
दा	+	तव्यत्	दातव्यः	दातव्या	दातव्यम्
कृ	+	तव्यत्	कर्तव्यः	कर्तव्या	कर्तव्यम्
क्री	+	तव्यत्	क्रेतव्यः	क्रेतव्या	क्रेतव्यम्
नी	+	तव्यत्	नेतव्यः	नेतव्या	नेतव्यम्
ग्रह्	+	तव्यत्	ग्रहीतव्यः	ग्रहीतव्या	ग्रहीतव्यम्
चुर्	+	तव्यत्	चोरयितव्यः	चोरयितव्या	चोरयितव्यम्
जि	+	तव्यत्	जेतव्यः	जेतव्या	जेतव्यम्
दृश्	+	तव्यत्	द्रष्टव्यः	द्रष्टव्या	द्रष्टव्यम्
नम्	+	तव्यत्	नन्तव्यः	नन्तव्या	नन्तव्यम्
रक्ष्	+	तव्यत्	रक्षितव्यः	रक्षितव्या	रक्षितव्यम्
पच्	+	तव्यत्	पक्तव्यः	पक्तव्या	पक्तव्यम्
हन्	+	तव्यत्	हन्तव्यः	हन्तव्या	हन्तव्यम्
हस्	+	तव्यत्	हसितव्यः	हसितव्या	हसितव्यम्
नृत्	+	तव्यत्	नर्तितव्यः	नर्तितव्या	नर्तितव्यम्
पा	+	तव्यत्	पातव्यः	पातव्या	पातव्यम्

श्रु	+	तव्यत्	श्रोतव्यः	श्रोतव्या	श्रोतव्यम्
लभ्	+	तव्यत्	लब्धव्यः	लब्धव्या	लब्धव्यम्
वृध्	+	तव्यत्	वर्धितव्यः	वर्धितव्या	वर्धितव्यम्
क्रुध्	+	तव्यत्	क्रोधितव्यः	क्रोधितव्या	क्रोधितव्यम्
स्था	+	तव्यत्	स्थातव्यः	स्थातव्या	स्थातव्यम्
शी	+	तव्यत्	शयितव्यः	शयितव्या	शयितव्यम्
मुद्	+	तव्यत्	मोदितव्यः	मोदितव्या	मोदितव्यम्

(४) अनीयर्-प्रत्ययः

अनीयर् प्रत्ययः तव्यत् प्रत्ययस्य समानार्थकः अस्ति । अस्य प्रयोगः हिन्दीभाषायाः ‘चाहिए’ अथवा ‘योग्य’ इत्यर्थे भवति । अस्य ‘अनीय’ भागः अवशिष्यते, रेफस्य च लोपः भवति । अयं प्रत्ययः कर्मवाच्ये अथवा भाववाच्ये एव भवति । अनीयर्-प्रत्ययान्त-शब्दानां रूपाणि पैँलिङ्गे रामवत्, स्त्रीलिङ्गे रमावत्, नपुंसकलिङ्गे च फलवत् चलन्ति ।

अनीयर्-प्रत्ययान्तशब्दाः

धातुः	प्रत्ययः	नपुंसकलिङ्गः	धातुः	प्रत्ययः	नपुंसकलिङ्गः		
एध्	+	अनीयर्	एधनीयम्	चुर्	+	अनीयर्	चोरणीयम्
भू	+	अनीयर्	भवनीयम्	दृश्	+	अनीयर्	दर्शनीयम्
पठ्	+	अनीयर्	पठनीयम्	रक्ष्	+	अनीयर्	रक्षणीयम्
दा	+	अनीयर्	दानीयम्	पच्	+	अनीयर्	पचनीयम्
क्री	+	अनीयर्	क्रयणीयम्	हस्	+	अनीयर्	हसनीयम्
कृ	+	अनीयर्	करणीयम्	गम्	+	अनीयर्	गमनीयम्
पूज्	+	अनीयर्	पूजनीयम्	नृत्	+	अनीयर्	नर्तनीयम्
ग्रह	+	अनीयर्	ग्रहणीयम्				

2. तद्वित-प्रत्ययाः

(१) मतुप् प्रत्ययः

‘तदस्य अस्ति’ (वह इसका है अथवा वाला) अथवा ‘अस्मिन्’ (इसमें) इत्यर्थे तद्वितस्य मतुप् प्रत्ययः भवति । अस्य ‘मत्’ भागः अवशिष्यते, उकारस्य पकारस्य च लोपो भवति । ‘मत्’ इत्यस्य स्थाने क्वचित् ‘वत्’ इति भवति । मतुप् प्रत्ययान्तशब्दानां रूपाणि पैँलिङ्गे भगवत्-वत्, स्त्रीलिङ्गे ई (डीप्) प्रत्ययं संयोज्य नदीवत्, नपुंसकलिङ्गे च जगत्-वत् चलन्ति । इदमत्र अवगन्तव्यम् –

❖ ‘वत्’ इत्यस्य प्रयोगः प्रायः झयन्तशब्देभ्यः अथवा अकारान्तशब्देभ्यः भवति । यथा-

झयन्तेभ्यः - विद्युत्+मतुप्= विद्युत्वत्

अकारान्तेभ्यः - धन+मतुप्= धनवत्

विद्या+मतुप्= विद्यावत्

❖ ‘मत्’ इत्यस्य प्रयोगः प्रायः इकारान्तशब्देभ्यः भवति । यथा-

श्री + मतुप् - श्रीमत्

बुद्धि + मतुप् + बुद्धिमत्

मतुप् प्रत्ययान्तशब्दाः

प्रकृतिः	प्रत्ययः	नपुंसकलिङ्गः	पुँलिङ्गः	स्त्रीलिङ्गः
धन	+ मतुप्	= धनवत्	धनवान्	धनवती
गुण	+ मतुप्	= गुणवत्	गुणवान्	गुणवती
रूप	+ मतुप्	= रूपवत्	रूपवान्	रूपवती
ज्ञान	+ मतुप्	= ज्ञानवत्	ज्ञानवान्	ज्ञानवती
स्पर्श	+ मतुप्	= स्पर्शवत्	स्पर्शवान्	स्पर्शवती
फल	+ मतुप्	= फलवत्	फलवान्	फलवती
हिम	+ मतुप्	= हिमवत्	हिमवान्	हिमवती
गो	+ मतुप्	= गोमत्	गोमान्	गोमती
श्री	+ मतुप्	= श्रीमत्	श्रीमान्	श्रीमती
धी	+ मतुप्	= धीमत्	धीमान्	धीमती
मति	+ मतुप्	= मतिमत्	मतिमान्	मतिमती
लक्ष्मी	+ मतुप्	= लक्ष्मीवत्	लक्ष्मीवान्	लक्ष्मवती
यशस्	+ मतुप्	= यशस्वत्	यशस्वान्	यशस्वती
तडित्	+ मतुप्	= तडित्वत्	तडित्वान्	तडित्वती
विचार	+ मतुप्	= विचारवत्	विचारवान्	विचारवती
स्नेह	+ मतुप्	= स्नेहवत्	स्नेहवान्	स्नेहवती
आयुस्	+ मतुप्	= आयुष्मत्	आयुष्मान्	आयुष्मती
मधु	+ मतुप्	= मधुमत्	मधुमान्	मधुमती

(२) इन्- ठन् प्रत्ययौ - ‘अत इनिठनौ’ अकारान्ताद् प्रतिपदिकाद् ‘तदस्य अस्ति’ (वह इसका है) अथवा ‘अस्मिन्’ (इसमें) इत्यर्थे इनिठनौ प्रत्ययौ भवतः ।

इनि-प्रयोगकाले ‘इनि’ प्रत्ययस्य ‘इन्’ अवशिष्यते, स च प्रथमाविभक्त्यर्थके ‘सु’ प्रत्यये ‘ई’ रूपे परिवर्तते । यथा-दण्डम् अस्य अस्तीति= दण्ड+इन्= दण्डिन् सु=दण्डी । ठन्- प्रयोगकाले ‘ठन्’ प्रत्ययस्य ‘ठ’ इति शिष्यते । ठस्य स्थाने च ‘इक’ आदेशः “‘ठस्येकः’” सूत्रेण जायते ।

यथा - दण्डम् अस्य अस्तीति- दण्ड+ठन् (ठ)=दण्ड+इक= दण्डिकः । उदाहरणानि-

शब्द	+	इनि प्रत्ययः	इनिप्रत्ययान्तः	पुँलिङ्गशब्दरूपः
धन	+	इन् =	धनिन्	धनी
क्रोध	+	इन् =	क्रोधिन्	क्रोधी
दण्ड	+	इन् =	दण्डिन्	दण्डी
बल	+	इन् =	बलिन्	बली
गुण	+	इन् =	गुणिन्	गुणी
सुख	+	इन् =	सुखिन्	सुखी
दुःख	+	इन् =	दुःखिन्	दुःखी
माया	+	इन् =	मायिन्	मायी
शाला	+	इन् =	शालिन्	शाली
माला	+	इन् =	मालिन्	माली
पताका	+	इन् =	पताकिन्	पताकी
वीणा	+	इन् =	वीणिन्	वीणी
वर्ण	+	इन् =	वर्णिन्	वर्णी
पुष्कर	+	इन् =	पुष्करिन्	पुष्करी
ज्ञान	+	इन् =	ज्ञानिन्	ज्ञानी
योग	+	इन् =	योगिन्	योगी
कुमुद	+	इन् =	कुमुदिन्	कुमुदी
पद्म	+	इन् =	पद्मिन्	पद्मी
शब्द	+	ठन्प्रत्ययः	ठन्प्रत्ययान्तः	पँलिङ्गरूपः
दण्ड	+	ठन् (इक)	दण्डिक	दण्डिकः
धन	+	ठन् (इक)	धनिक	धनिकः
हिरण्य	+	ठन् (इक)	हिरण्यिक	हिरण्यिकः
माया	+	ठन् (इक)	मायिक	मायिकः
वर्ण	+	ठन् (इक)	वर्णिक	वर्णिकः
योग	+	ठन् (इक)	योगिक	योगिकः
चर्मिन्	+	ठन् (इक)	चर्मिक	चर्मिकः
वर्मिन्	+	ठन् (इक)	वर्मिक	वर्मिकः
संज्ञा	+	ठन् (इक)	संज्ञिक	संज्ञिकः
नौ	+	ठन् (इक)	नाविक	नाविकः

(३) त्व-तल् प्रत्ययौ- ‘तस्य भावस्त्वतलौ’- षष्ठीसमर्थात् प्रातिपदिकात् भाव इत्येतस्मिन्नर्थे त्व-तलौ प्रत्ययौ भवतः ।

प्रयोगस्थलेषु त्व प्रत्ययान्तशब्दस्य रूपाणि फलवत् नपुंसकलिङ्गमनुसरन्ति ।

तथैव तल् प्रत्ययान्तशब्दस्य रूपाणि लतावत् स्त्रीलिङ्गे चलन्ति । यथा-

शब्द	+	त्व/तल् प्रत्ययः	त्व प्रत्ययान्तरूपः	तल् प्रत्ययान्तरूपः
मनुष्य	+	त्व/तल्	मनुष्यत्वम्	मनुष्यता
शिशु	+	त्व/तल्	शिशुत्वम्	शिशुता
गुरु	+	त्व/तल्	गुरुत्वम्	गुरुता
लघु	+	त्व/तल्	लघुत्वम्	लघुता
देव	+	त्व/तल्	देवत्वम्	देवता
पशु	+	त्व/तल्	पशुत्वम्	पशुता
कृष्ण	+	त्व/तल्	कृष्णत्वम्	कृष्णता
जड	+	त्व/तल्	जडत्वम्	जडता
दीर्घ	+	त्व/तल्	दीर्घत्वम्	दीर्घता
क्षुद्र	+	त्व/तल्	क्षुद्रत्वम्	क्षुद्रता
कवि	+	त्व/तल्	कवित्वम्	कविता
पटु	+	त्व/तल्	पटुत्वम्	पटुता
कृश	+	त्व/तल्	कृशत्वम्	कृशता

३. स्त्री-प्रत्ययः

(१) टाप् प्रत्ययः- ‘अजाद्यतष्टाप्’- अजादिभ्यः अकारान्तेभ्यश्च प्रातिपदिके भ्यः स्त्रियां टाप् प्रत्ययो भवति । टाप्रत्ययान्तशब्दानां रूपाणि आकारान्ताः स्त्रीलिङ्गे रमा-वत् चलन्ति । यथा-

शब्द+टाप् प्रत्ययः	टाप्रत्ययान्तः शब्दः	शब्द+टाप् प्रत्ययः	टाप्रत्ययान्तः शब्दः
अज+टाप्	अजा	शूद्र+टाप्	शूद्रा
अश्व+टाप्	अश्वा	चटक+टाप्	चटका
मन्द+टाप्	मन्दा	वत्स+टाप्	वत्सा
ज्येष्ठ+टाप्	ज्येष्ठा	कनिष्ठ+टाप्	कनिष्ठा
कृपण+टाप्	कृपणा	क्षत्रिय+टाप्	क्षत्रिया
❖ टाप्-प्रत्ययान्तशब्देषु क्वचित् अकारस्य इकारः भवति । यथा-			
मूषक+टाप्	मूषिका	मामक+टाप्	मामिका
सर्वक+टाप्	सर्विका	कारक+टाप्	कारिका
बालक+टाप्	बालिका	साधक+टाप्	साधिका

(२) डीप् प्रत्ययः - 'ऋग्नेभ्यो डीप्' - ऋकारान्तेभ्यः नकारान्तेभ्यश्च प्रातिपदिकेभ्यः (शब्देभ्यः)

स्त्रियाम् (स्त्रीलिङ्गे) डीप् प्रत्ययो भवति ।

डीप् प्रत्ययस्य 'ई' अवशिष्यते । सामान्य-प्रयोगस्थले छात्रैः डीबन्ताः शब्दाः ईकारान्त-रूपेण समर्यन्ते ।

शब्दः + डीप् प्रत्ययः	डीबन्ताः शब्दाः	शब्दः + डीप् प्रत्ययः	डीबन्ताः शब्दाः
कर्तृ + डीप्	कर्त्री	दण्डन + डीप्	दण्डनी
कामिन् + डीप्	कामिनी	राजन् + डीप्	राज्ञी

'उगितश्च' - उगिदन्तात् प्रातिपदिकात् स्त्रियां डीप् प्रत्ययो भवति ।

येषु प्रत्ययेषु 'उ, ऋ, लु' इत्येतेषां वर्णानाम् इत्संज्ञकत्वे लोपः जातः ते उगित् प्रत्ययाः । तैः प्रत्ययैः ये शब्दाः निर्मिताः ते उगिदन्ताः शब्दाः प्रातिपादिकाः वा, तेभ्यः उगिदन्तेभ्यः स्त्रियां डीप् प्रत्ययः स्यात् ।

शब्दः + डीप् प्रत्ययः	डीबन्ताः शब्दाः	शब्दः + डीप् प्रत्ययः	डीबन्ताः शब्दाः
भवतुँ-भवत्+डीप्	भवती	रूपमतुप-रूपवत् + डीप्	रूपवती
श्रीमतुप्-श्रीमत्+डीप्	श्रीमती	यजन्त्-यजन् + डीप्	यजन्ती
बुद्धिमतुप्-बुद्धिमत् + डीप्	बुद्धिमती	पचन्त्-पचन् + डीप्	पचन्ती

'टिइठाणजद्वयसज्जन्मात्रच्छष्ठकठञ्चवरपः' - टित्, ढ, अण्, अज्, द्वयसच्, दध्नच्, मात्रच्, तयप्, ठक्, ठज्, कज्, क्वरप् इत्येवमन्तेभ्यः अनुपसर्जनेभ्यः प्रातिपदिकेभ्यः स्त्रियां डीप् प्रत्ययो भवति । उदाहरणानि-

शब्दः + डीप् प्रत्ययः	डीबन्ताः शब्दाः	शब्दः + डीप् प्रत्ययः	डीबन्ताः शब्दाः
कुरुचर + डीप्	कुरुचरी	ऊरुद्वयस् + डीप्	ऊरुद्वयसी
नद + डीप्	नदी	जानुदध्न + डीप्	जानुदध्नी
मद्रचर + डीप्	मद्रचरी	ऊरुमात्र + डीप्	ऊरुमात्री
सौपर्णेय + डीप्	सौपर्णेयी	पञ्चतय + डीप्	पञ्चतयी
वैनतेय + डीप्	वैनतेयी	आक्षिक + डीप्	आक्षिकी
कुम्भकार + डीप्	कुम्भकारी	लावणिक + डीप्	लावणिकी
पार्वत + डीप्	पार्वती	यादृश् + डीप्	यादृशी
औत्स + डीप्	औत्सी	इत्वर + डीप्	इत्वरी

'वयसि प्रथमे' - प्रथमे वयसि वर्तमानेभ्यः उपसर्जनहितेभ्यः अदन्तेभ्यः प्रातिपदिकेभ्यः स्त्रियां डीप् प्रत्ययो भवति । उदाहरणानि-

प्रथमवयोवाचकशब्दः + डीप् प्रत्ययः	डीबन्ताः शब्दाः
कुमार + डीप्	कुमारी
किशोर + डीप्	किशोरी

वधूट + डीप्

वधूटी

चिरण्ट + डीप्

चिरण्टी

‘द्विगोः’ – द्विगुसंज्ञकाद् अनुपसर्जनाद् अदन्तात् प्रातिपदिकात् स्त्रियां डीप् प्रत्ययो भवति ।

अयमर्थः – अदन्ताः ये द्विगुसंज्ञकाः शब्दाः तेभ्यः स्त्रीलिङ्गे डीप् प्रत्ययः स्यात् । उदाहरणानि-

द्विगुसंज्ञकशब्दाः + डीप् प्रत्ययः

डीबन्ताःशब्दाः

पञ्चानां पूलानां समाहारः पञ्चपूल + डीप्

पञ्चपूली

पञ्चानां मूलानां समाहारः पञ्चमूल + डीप्

पञ्चमूली

त्रयाणां लोकानां समाहारः त्रिलोक + डीप्

त्रिलोकी

अष्टानाम् अध्यायानां समाहारः अष्टाध्याय + डीप्

अष्टाध्यायी

